

Moderniteit in opbouw

Een vergelijkende etnografie van het internet

Introductie

Vanuit een etnografisch gezichtspunt zijn academici veel te globaal geweest in hun interpretaties van mondialisering. Hetzelfde geldt voor managementgoeroes, informatietechnologie(IT)-profeten en politici die hun vlag hebben vastgenageld aan de stok van de nieuwe economie, de netwerkmaatschappij en andere planetaire sociale vloedgolven. Globale visies op mondialisering zijn vaak onderdeel van het probleem, meer dan de analyse ervan. Gedenkwaardige beelden van technologische veranderingen en apocalyptische beelden van absolute digitale tweedelingen zijn drijfveren achter sociale en politieke paniek en liggen ten grondslag aan simpelweg slecht beleid: individuen en instituties van de 'derde wereld' trachten zich bijvoorbeeld wanhopig opnieuw te positioneren ten opzichte van het moderne noodlot dat over hen is uitgeroepen vanuit de metropolen.

In dit artikel verdedigen wij een alternatieve invalshoek die wellicht samengevat kan worden onder de slogan 'moderniteit onder constructie', en welke uitgaat van een etnografisch perspectief op ontwikkeling. Moderniteit is geen sociologische abstractie waarvan het bestaan en de invloed getraceerd kan worden vanuit het centrum van de metropool richting de periferie. Dit is een analyse van de onderliggende structuur van hedendaagse veranderingen, een analyse die vanaf de grond opgebouwd moet worden, een grond waarop de geschiedenissen en praktijken van verandering worden geformuleerd en betwist. Echter, de etnografische plicht betreft niet eenvoudigweg het opkomen

---

* Deze paper berust op veldwerk bij de Kothmale Community Radio te Sri Lanka, uitgevoerd in maart en april 2002, gefinancierd door het Department for International Development (DFID), onder de vlag van UNESCO. Het onderzoek werd verricht door Peter Lewis (London School of Economics), Don Slater (idem) en Jo Tacchi (Queensland University of Technology).

voor het lokale en het specifieke, of een simpele relativering van de grote verhalen van mondialisering en de nieuwe economie. Evenmin gaat het erom te beweren dat de zaken op een andere plek er echt heel anders uit zien. Noch betreft de etnografie het traceren van de impact van mondiale veranderingen op een lokale context, om de gedifferentieerde assimilatie van verstrekkende gebeurtenissen – nieuwe economie, informatietechnologie of mondiale netwerken – te traceren in ‘kleine’ en perifere plaatsen.

De slogan ‘moderniteit onder constructie’ is meer bedoeld om te suggereren dat al die verstrekkende gebeurtenissen overal onder constructie zijn, en dat – zelfs met de volledige erkenning van de machtsverschillen tussen Californië en Sri Lanka – moderniteit even sterk wordt vormgegeven, en daarmee begrepen dient te worden, vanuit Colombo als vanuit Silicon Valley. Deze positie maakt duidelijke analytische en politieke claims over welke stemmen en actoren door ons erkend worden als de bouwers van het moderne. Dit zijn analytische en politieke processen die vorm hebben gegeven aan de moderne koloniale en mondiale structuur sinds de eerste ontmoetingen met het verre. Om het eenvoudig te stellen: dit artikel is niet zozeer geïnspireerd door Castell’s *Internet Galaxy* als wel door C.L.R. James’ *Black Jacobins*, zelfs de Europese moderniteit is niet te begrijpen zonder de constituerende rol van Europa’s ‘anderen’.

In dit artikel volgen wij dit perspectief middels het concept van de ‘nieuwe economie’. We maken hier hoofdzakelijk gebruik van een case study naar ICT’s in ruraal Sri Lanka (Slater, Tacchi et al., september 2002), en refereren naar een studie in Trinidad (Miller & Slater 2000). We kijken hoe het idee van de nieuwe economie en bijbehorende organisatorische structuren, beide nauw verweven met opkomende kennistechnologieën en ondernemingen, totstandkomen in relatie tot koloniaal en post-koloniaal onderwijs, carrière en bureaucratie. Hieruit vloeien verschillende betekenissen van het moderne en het mondiale voort. Meer specifiek zal deze studie twee argumenten naar voren brengen, een eenvoudig en een meer complex argument. Het eenvoudige argument betreft technologisch determinisme: de technologieën die als drijfveer voor verandering naar voren komen in deze verhalen – radio’s, computers, internet, zijn allesbehalve neutrale en stabiele objecten. We kijken juist naar de co-configuratie van technologie en sociale vormen. Het meer complexe punt betreft hoe mensen en instituties nieuwe technologieën en hun eigenschappen inzetten in hun eigen biografische en sociale projecten, en hoe de laatste worden omgevormd door deze nieuwe objecten.

De nieuwe economie onder constructie in Sri Lanka

Laten we beginnen met enkele betrekkelijk globale formuleringen van het idee van de 'nieuwe economie'. We zien de term 'nieuwe economie' als een actief onderdeel in mondiale debatten en beleid, niet als een entiteit die we proberen te definiëren (Barry & Slater 2002). 'Nieuwe economie' verwijst naar sociaal-economische veranderingen en organisatievormen die tot stand komen middels politiek beleid en beleidspapers, business meetings, management opleidingen, conferenties, enzovoorts.

We kunnen de visies op, en taal over, 'nieuwe economie' herleiden naar drie verschillende conceptualiseringën, die elkaar overlappen en zich kenmerken door ambiguïteit:

1. 'De nieuwe Amerikaanse droom': gericht op efficiëntie, productiviteit en winst, gedreven door computernetwerken die stabiele en ononderbroken economische groei mogelijk maken. Een nieuw kapitalisme dat zich zeer comfortabel verhoudt tot deregulering en decentralisatie trends.
2. 'Culturele economie' of 'informatie-economie' (of zelfs 'gewichtloze economie'): culturele, informatie of symbolische goederen en ruwe materialen zijn ofwel in toenemende mate centraal in het economische proces, of in toenemende mate exemplarisch voor de onderwerpen waarvoor de huidige politieke economie zich geplaatst ziet, waaronder het intellectueel eigendomsrecht en merknamen. Het argument hier is dat culturele goederen zich niet als materiële goederen gedragen.
3. 'Ondernemerscultuur' en 'post-Fordisme': nieuwe organisatie- en carrièrestructuren: visies over de nieuwe economie zijn vaak de directe erfgenamen van eerdere visies, die dikwijls eveneens werden geïnspireerd door technologie. Net als de eerdere versies zijn ze gebonden aan de neoliberalistische agenda van deregulering en structurele aanpassing – die ten grondslag liggen aan een aantal nieuwe identiteiten (geïndividualiseerd, ondernemers, gedecentraliseerd, netwerkorganisaties) terwijl het anderen juist de macht uit handen heeft genomen (de vakbeweging, bureaucratie hiërarchieën enzovoorts.).

Feitelijk speelde de term 'nieuwe economie' geen belangrijke rol in de etnografieën van Trinidad en Sri Lanka, de term was zeker niet in zwang. Maar de drie conceptualiseringën vormen samen een waaier aan onderwerpen, visies op techniek en moderniteit die diep doorwerken in beide plaatsen. Meer precies, nieuwe technologieën en de expertise en praktijken die ermee verbonden lijken, werden gekoppeld aan nieuwe organisatievormen, nieuwe carrièrepaden en

nieuwe ‘mondiale oriëntaties’ van individuen, naties en regio’s. In beide plaatsen speelden nieuwe technologie in een nieuwe economie een centrale rol in de verbeelding en planning van individuele en collectieve toekomstvisies.

De ‘nieuwheid’ van deze ontwikkelingen werd consistent gekarakteriseerd in termen van ‘vrijplaatsen’ – uiting gevende aan de hoop om de traditionele, koloniale en bureaucratische staatsstructuren te overwinnen. Het vertoog van de nieuwe economie is doordrenkt met beelden over vrijheid. Deze ontstaan uit een geschiedenis van zowel post-Fordistische en neo-liberale visies op gedereguleerde en gedecentraliseerde herstructureringen die – wellicht het best beschreven in het werk van Nikolas Rose – de bouwstenen vormen van nieuwe zelfregulerende en ‘verantwoordelijke’ individuen die functioneren in door technologie gestuurde organisatievormen waarin het beeld van de netwerkor- ganisatie domineert (Barry 2001). We kunnen ons bekommeren over de prijs en de illusies die gepaard gaan met deze nieuwe ‘vrijheid’ (bijv. Sennett 2000), maar we kunnen de retorische verleiding en het potentieel aan nieuwe praktijken niet ontkennen. In onze etnografie zullen we eerst kijken naar hoe technologie, vrijheid en ‘nieuwe economie’ worden uitgespeeld in de specifieke wereld van een gemeenschaps-mediacentrum.

Kothmale Gemeenschaps Radio en Internet Project, Sri Lanka

Kothmale *Community Radio* (KCR) bevindt zich zuidelijk van Kandy, Central Province, in een ruraal berggebied met een complexe etnische en sociale bevolkingssamenstelling. In de betrekkelijk afgelegen omgeving werken Tamil arbeiders op theeplantages, in de laaglanden werken Singhalese rijstboeren. De lokale dorpen bedienen de twee belangrijke gemeentes Nawalapitya (ongeveer 15.000 inwoners) en Gampola (ongeveer 60.000 inwoners). Moslim handela- ren spelen een belangrijke rol in deze dorpen en gemeentes. Het project is in 1981 van start gegaan en groeide door de jaren heen uit tot een volwassen gemeenschapsradiostation in 1989. De faciliteiten en de uitzendingen zijn gegroeid tot de huidige situatie: commerciële uitzendingen in de ochtend van half zes tot één uur in de middag, en meer op de gemeenschap georiënteerde uitzendingen van vijf uur in de middag tot acht uur in de avond.

In 1999 werd er met financiële ondersteuning van UNESCO een internet- en computercentrum aan het radiostation toegevoegd. Vijf andere organisaties waren hierbij betrokken: Sri Lankan Broadcasting Corporation (SLBC), Colombo Universiteit, Telecommunicatie Regulerings Autoriteit, Mahiweli Autoriteit en Sri Lanka Telecom. Ons werd aanvankelijk de volgende vraag voorgescho-

teld: KCR heeft veel publiciteit gekregen binnen de ontwikkelings- en mediawereld voor zijn pioniersrol in het hybride gebruik van radio en internet: voor UNESCO fungeerde Kothmale als een pronkstuk – de radio/internetconnectie brengt twee organisatorische principes en beleidsoriëntaties samen: dat van de gemeenschapsradio en -media, en dat van het telecentrum. De achterliggende visie van dit project was niet slechts het toevoegen van internet aan een bestaand gemeenschapsmediaproject. Het ging juist om het creëren van synergie en hybriditeit. De staf, het gebouw en het publiek werden ingezet om mensen aan te trekken voor computerklassen en internetgebruik. De radio werd gezien als een goed middel om het internet te promoten door in programma's informatie te gebruiken afkomstig van websites; omgedraaid was er eenzelfde streven dat de computerfaciliteiten en -trainingen meer aandacht zouden genereren voor het radiostation, lokaal, regionaal en internationaal. Dit ligt goed besloten in het paradepaardje van het project, het *Radio Browsing*-programma: bedoeld als een nachtelijk programma van een half uur tot een uur waarin een specifiek onderwerp behandeld zou worden door middel van het surfen over het internet. Een meer bescheiden opgezet ochtendprogramma – Sirasara – gebruikte een breed *magazine*-format waarin veel gebruikgemaakt werd van het internet, bijvoorbeeld voor het weer, internationaal nieuws, landbouwprizen enzovoorts.

Ondanks de publiciteit waarmee het *Radio Browsing*-format werd omgeven kwam er uit ons onderzoek een meer gecompliceerd beeld naar voren. Enerzijds waren er veel subtielere convergenties tussen de technologieën gaande – bijvoorbeeld, het internet was voor veel stafleden gewoon een van de middelen om betere radio te maken, niet verschillend van cd-roms, het netwerk van correspondenten en telefoon. Door verschillende redenen (in het bijzonder het uitvallen van de internetverbinding voor één jaar) verviel het *Radio Browsing*-programma een tijd. Toen de connectie was hersteld was de staf met heel andere nieuwe technologische mogelijkheden bezig. Er was bijvoorbeeld een grote behoefte om internetradio te ontwikkelen, en een groot verlangen om de webdesign mogelijkheden verder te ontwikkelen. Aan de andere kant werd het na enkele groepsdiscussies met de staf duidelijk dat parallel aan deze hybriditeit er ook een duidelijke scheidslijn was: een gedeelte van de staf zag hun expertise, rol en toekomstmogelijkheden sterker in termen van internet en computers dan van radio, of andersom, hetgeen een duidelijk spanningsveld opwekte.

Het staat buiten kijf dat NGO's, het radiostationmanagement, de staf en de deelnemers uit de gemeenschap geloofden dat elk van de nieuwe technologieën nieuwe mogelijkheden zou genereren op het gebied van expertise, lokale informatie- en communicatiebronnen en gemeenschapsparticipatie. Echter, het

is net zo duidelijk dat elk van de nieuwe mediaprojecten een stapje was in een ander soort spel: hoe de institutionele onafhankelijkheid, organisatorische vrijheid en bewegingsvrijheid te vergroten? Deze onafhankelijkheid was nodig voor goed gemeenschapswerk, en was tevens de beloning voor de gemeenschap.

Om dit te begrijpen is het zinvol de institutionele context van Kothmale te plaatsen tegenover het idee dat de drijfveer vormde van het station. Gemeenschapsradio werd in 1981 opgezet met wekelijkse programma's van een half uur van de Mahaweli District Overheid: een overheidsprogramma dat toezicht hield op de constructie van een grootschalig dam- en irrigatieproject, dat gepaard ging met massale gedwongen verhuizing van de bevolking in de gebieden die overstroomd zouden worden. De Kothmale-dam, de grootste van hun projecten in zijn soort, verving de rijstbouw in de laaglanden en omliggende dorpen. Het radiostation – oorspronkelijk bekend onder de naam Mawaheli gemeenschapsradio, die iedere dag een uur uitzond – was bewust ingezet door de Mahaweli Overheid om de 'gemeenschap' te hervormen, en was onderdeel van een groot regime van sociale planning, inclusief de opbouw van onder meer nieuwe gemeenten, onderwijs- en trainingsinstellingen. Het station was oorspronkelijk verbonden aan een overheidsorgaan dat door een van de managers als een 'overheid binnen een overheid' werd beschreven, bijna net als het oude Kandian koninkrijk.

Echter, een tweede bureaucratische structuur speelt eveneens een sleutelrol in dit verhaal: de Sri Lankan Broadcasting Corporation (SLBC). KCR valt formeel gezien onder de paraplu van SLBC, en SLBC heeft ook geprobeerd om KCR (en andere regionale stations) tot op het laagste werkniveau te controleren. Hiervoor is een eindeloze rij voorbeelden voorhanden, waarvan we enkele noemen: SLBC had de controle over de financiën van KCR tot in het kleinste detail, al de inkomsten werden overgeheveld, inclusief de inkomsten van de computercursussen en zelfs het webdesign. Iedere aankoop moest goedgekeurd worden door SLBC; er waren strikte limieten wat betreft betalingen aan de staf en de hoeveelheid kilometers die ze per maand reden in de wagen van het station. Veranderingen in het advertentietarief vereisten goedkeuring van SLBC (hetgeen vaak maanden duurde), waardoor commerciële onderhandelingen hierover onmogelijk gemaakt werden. SLBC en de vakbond van de technici hanteerden strikte en inflexibele regels betreffende de uitrusting en bemanning van het radiostation.

Als gevolg hiervan waren KCR en zijn penningmeester gedwongen tot de inzet van een boel tijd, vernuftigheid en energie om een houdgreep van de SLBC te vermijden en een zekere mate van autonomie veilig te stellen. Veel belangrijke beslissingen waren er inderdaad op gericht om de hoeveel staf en geld gelijk

te houden, of om initiatieven mogelijk te maken die ondanks de SLBC uitgevoerd konden worden. Zowel het internetproject (KCRIP) als een recent opgezet mediaproject (met een focus op de productie van nieuwsbrieven) waren niet alleen innovaties in technologie en gemeenschapsmedia. Het waren ook strategische bewegingen om autonomie te waarborgen, inkomensstromen zeker te stellen en lokale, nationale en mondiale erkenning te verkrijgen teneinde de SLBC te overtuigen van het belang en de levensvatbaarheid van het project, dan wel om een basis te leggen voor onafhankelijkheid. Oftewel, technologische innovaties waren zowel gevolg als oorzaak van organisatorische vrijheid en innovatie.¹

In tegenstelling tot het beeld van de SLBC als een bureaucratische dinosaurus werd KCR gezien als een ruimte van vrijheid, innovatie en creativiteit. Het meest aansprekende van KCR was de betrokkenheid, loyaliteit, enthousiasme en inzet die het station inspireerde. Simpel gezegd, ondanks de spanningen die we direct zullen analyseren leefde er onder de deelnemers een enorme mate van betrokkenheid en liefde voor het station en hun leven daarin. Dit spreekt uit de hoeveelheid gebruikers en vrijwilligers die het station blijvend aan zich wist te binden, in het bijzonder uit de rol van de *relief announcers*, de omroepers op oproepbasis.² De elf omroepers op oproepbasis werkten tussen de een en tien jaar bij het station, woonden er vaak ook, maakten erg lange dagen, dikwijls ten koste van hun persoonlijke (familie)leven. Ze waren erg professioneel wat betreft vakbekwaamheid, zelfdiscipline, motivatie en het tonen van initiatief.

Er waren diverse aspecten aan deze nauwe betrokkenheid:

Ten eerste, het station werd gezien als een vrije ruimte, een plaats voor creativiteit, flexibiliteit en innovatie. Participanten voelden dat ze de volle verantwoordelijkheid konden nemen voor hun activiteiten en vrij waren in de ontwikkeling daarvan. De meest extreme exponent daarvan was S.R.³ die openlijk KCR als een paradijs omschreef omdat hij helemaal vrij werd gelaten om te

---

1 Tot op zekere hoogte stuurden dezelfde factoren de geboorte van het project in 1981. Het beeld dat naar voren komt in onze interviews is dat enkele jonge radiomakers – die in de context van SLBC, een intens bureaucratische en politieke structuur, opereerden – gemeenschapsradio op gingen zetten om een ruimte te scheppen, hoewel beperkt, onstabiel en uiterst kwetsbaar – voor organisatorische autonomie binnen de SLBC, teneinde een zekere persoonlijke en politieke vrijheid te bewerkstelligen, en een ander carrièrepad mogelijk te maken.

2 KCR-deelnemers die op een freelance basis betaald werden met een maximum aantal uren per maand.

3 Om anonimiteit te waarborgen maken we gebruik van willekeurige initialen.

proberen wat hij maar wilde. Hij omschreef zichzelf steeds als iemand die er van hield te 'experimenteren' en te 'onderzoeken', en dit ook als de broodnodige ingrediënten zag voor een zinvol leven. Hetzelfde gaat op voor, bijvoorbeeld, T.S., die al lang medewerker bij het station is en altijd wordt omschreven als overal inzetbaar, iemand die bijna elk onderdeel van het station in zijn vingers heeft. Of H.B., een technicus en één van de drie met een vaste SLBC-aanstelling. H.B. repareert, onderhoudt en verbouwt de zenders, UHF-links, generators, audioapparatuur, elektronica en is zelfs de loodgieter en metselaar, en geeft daarnaast ook suggesties voor de programma's en de organisatie van KCR, en propageert nieuwe technische veranderingen voor de uitzending. Hij is opgeleid door SLBC, maar verveelde zich daar vreselijk en voelde zich beperkt. SLBC verklaarde hem voor gek dat hij ervoor koos een gebruikelijk en veilig carrièrepad te verlaten, maar hij was duidelijk lyrisch over KCR: 'Soms heb ik het gevoel dat de tien jaar die ik bij het zendstation heb besteed verloren tijd zijn geweest. Had ik maar eerder meegedaan in plaats van mijn tijd elders te verdoen.' Bij KCR heeft hij doorgeleerd door zelf de problemen op te lossen, initiatief te tonen en verantwoordelijkheid te nemen.

Ten tweede, en voortbordurend op dit gevoel van vrijheid en innovatie, was KCR een goede voedingsbron voor de technologische en communicatieve expertise van de medewerkers – het trainde hen in alle aspecten van het draaiende houden van een mediaorganisatie. Zo kregen ze zelf vakkennis, alsook het publiek dat naar het station toe kwam. Maar de betekenis van het aanleren van vakkennis wordt alleen duidelijk als we het plaatsen tegenover de gangbare kennis en gangbare leermethoden. KCR werd constant vergeleken met de dodelijke zwaarte van traditionele, bureaucratische structuren waar men buiten KCR tegenop liep: niet alleen de SLBC maar ook het reguliere onderwijs (vergeleken met de praktijkgerichte leermethode bij KCR), familielevens en werk. Het leven in de bureaucratieën werd beschreven als 'geen werk, geen problemen': doe niets, maak vooral geen problemen en je maakt vanzelf carrière door middel van opportunisme en eenvoudige weg doordat je er al zo lang werkt.

Aan de ene kant werden de SLBC en soortgelijke overheidsorganisaties gezien als vol met incompetent opportunisten, legers van door de vakbond gesteunde technici die nog niet eens een simpel probleem op konden lossen. Aan de andere kant plaatsten ze hun eigen op de praktijk gebaseerde kennis tegenover de papieren kennis van anderen, die met een formeel diploma op zak kennis konden claimen die ze helemaal niet hadden. Kothmales omroepers op oproepbasis zagen zichzelf als veelzijdig, innovatief en creatief vanwege de manier van leren en werken, en tegelijkertijd zagen ze zichzelf ook als *professioneel* – zowel in de zin van *net* zo professioneel als degenen met formele oplei-

ding en stabiele banen, als in de zin van *meer* professioneel, of op een diepere manier, *echt* in plaats van formeel professioneel. Het resultaat was een flinke dosis trots, strijdlust en *esprit de corps* maar ook, zoals we zullen beschrijven, frustratie.

Ten derde was er een sterke behoefte om dicht 'bij de mensen' te staan, om goed te zijn voor de gemeenschap en één van hen te zijn. Dit paste mooi in het ogenschijnlijk narcistische plezier van het lokale sterrendom: voor S.R. was het een bron van trots, erg goed voor zijn ego, om vanwege zijn werk bij de radio bij iedereen bekend te zijn, en het was tevens het bewijs van zijn succes als *gemeenschap* radiomaker. Anderen hadden het erover hoe 'cool' het was om voor een radiostation te werken, of een computer/internetproject, of over de verdienste die het opleverde, in Boeddhistische zin, door het helpen van je gemeenschap met de vakkennis waarvan de gemeenschap je heeft aangemoedigd je die eigen te maken.

Tenslotte was de KCR zelf een hechte gemeenschap. Ondanks allerlei spanningen ontwikkelden zich diepgaande vriendschappen en werkrelaties. Deze werden aangemoedigd door de afgelegenheid van het station, dat voorzien was van keuken en slaafaciliteiten; men draaide lange werkuren; en er was een langdurige betrokkenheid bij het station. De gemeenschap die het project zelf vormde, werd niet alleen verpersoonlijkt maar ook aangemoedigd door de opmerkelijke penningmeester Mr. Sunil Wijesinghe, wiens betrokkenheid (gedurende meer dan twintig jaar), energie, inventiviteit, vakkennis en professionele houding karakteristiek waren, kwaliteiten die hij altijd primair koppelde aan de behoeften van het station als project en missie. Bijvoorbeeld, Sunil gaf eens een samenvatting van de verhouding tussen KCR en de deelnemers in de volgende termen: ze moeten niet vergeten dat welke voordelen ze ook halen uit het station, het voortbestaan van het station voorop staat.

Het beeld van KCR als een vrije, innovatieve ruimte, kleurt het als een 'moderne' ruimte, gelijk aan de nieuwe economie, of de organisatievormen van mediabedrijven. Echter, deze 'nieuwe economie' is ingebed in een scala van meer traditionele sociale verhoudingen, waartegen het telkens weer beschermd moet worden.

Vanuit het oogpunt van het project zelf heeft Sunil Wijesinghe jarenlang deze innovatieve vrijheidsplaats bedreven beschermd tegen politieke en bureaucratische bedreigingen met behulp van vrij traditionele middelen: het inzetten van zijn eigen netwerk van beschermers, het zoeken naar omwegen om plannen op te zetten en te financieren, en het ontwikkelen van ingewikkelde plannen. Daarbij had hij een autoriteit vergelijkbaar met die van een dorpsleider, die het hem mogelijk maakte het station te behandelen als een soort

familie, en tegelijkertijd te bemiddelen in familiegevechten en lokale conflicten dankzij zijn positie. Hierin was hij opmerkelijk scherpzinnig en succesvol, het staat voor ons buiten kijf dat het project nooit had kunnen slagen, laat staan een succes worden, zonder zijn manier van werken. De tegenstelling in zijn leven is dat hij deze vrije en creatieve plaats slechts kan beschermen door enorm sluw, alert en bedreven te zijn in het spel met een van Sri Lanka's meest bekrompen bureaucratieën, de SLBC. In zekere zin draagt hij de last van het oude Sri Lanka op zijn schouders teneinde een ruimte op te zetten voor een nieuwe vorm van werk en organisatie.

Wijesinghes situatie is tekenend voor de tegengestelde mix in een moderne 'vrijheidsplaats' die, om voort te bestaan, verstrikt is in de traditionele bureaucratische structuur van de Sri Lankese samenleving. De omroepers op oproepbasis zien zich in een soortgelijke tegenstelling geplaatst: juist de vrijheid die hen toegang heeft verschaft tot de vakkennis, het respect en die resulteerde in een sterke betrokkenheid, juist deze vrijheid werd in toenemende mate geïnterpreteerd in termen van onzekerheid en gebrek aan erkenning, en ze formuleerden hun frustratie in een traditionele eis die allesbehalve past in het nieuwe mediamodel dat ze zelf hadden ontwikkeld: een gegarandeerde vaste baan.

Crises

Voor de omroepers op oproepbasis zijn er in recente jaren diverse kopzorgen bij gekomen. Het probleem is in zekere zin vrij eenvoudig: KCR kan hen niet geven wat ze het liefst willen hebben: een vaste baan met een redelijk salaris. SLBC is betrekkelijk onbuigzaam, omroepers op oproepbasis kunnen geen vaste positie krijgen, en de KCR heeft noch het geld noch de onafhankelijkheid om die dan zelf aan te bieden. Daarbij passen vastheid en zekerheid in allerlei opzichten niet goed bij een geëngageerde betrokkenheid met gemeenschapsradio waar het idealiter draait om twee vormen van participatie: vrijwilligers die een verantwoordelijke betrokkenheid met het station op kunnen bouwen op onbetaalde basis naast hun normale leven; en de fulltime kernstaf, meestal jongeren die nieuwe vakkennis hopen te leren ter voorbereiding op een latere baan (hopelijk gerelateerd aan hun nieuwe kennis), om dan plaats te maken voor nieuwe leden van de gemeenschap.

Bij de KCR leeft het gevoel dat geen van deze opties werkt. Vrijwilligerswerk wordt gezien als een slechte basis voor het station zowel vanwege de vereiste vakkennis en de benodigde betrokkenheid, en daarnaast wordt het als ongepast gezien, omdat het een vrij arme gemeenschap betreft. Aan de andere kant

voelden de omroepers op oproepbasis dat het vrij onwaarschijnlijk was voor hen om elders een andere 'goede' baan te vinden terwijl ze tegelijkertijd wisten dat ze er evenmin een kregen bij de KCR (waar ze allen idealiter het liefst wilden blijven). Zowel zij als het project voelden zich mat gezet, in de val gelokt.

Het onderwerp 'vastigheid' verdient uitwerking om deze situatie te begrijpen: veel van de omroepers op oproepbasis zijn nu eind twintig tot begin dertig jaar oud (en de jongeren onder hen voorzien duidelijk problemen in de toekomst gezien de ervaringen van de ouderen). Dit is ten eerste een leeftijd waarop je in Sri Lanka geacht wordt meer verantwoordelijkheid op je te nemen voor je familie, waarmee een hoger inkomen en een veiliggestelde carrière aan belang toenemen. Meer algemeen is er de verwachting van de ouders en verdere familie dat het tijd is om al de ontvangen hulp en het onderwijs dat in je is geïnvesteerd als het ware terug te betalen door meer verantwoordelijkheid voor de familie op je schouders te nemen.

Tegelijkertijd voelen de omroepers op oproepbasis dat ze een aanzienlijke vakkennis, ervaring, professionalisme en status in de gemeenschap hebben verworven. Idealiter zou dit beloond en erkend moeten worden door KCR middels redelijke lonen en vaste banen. Echter, ze voelen tevens dat met het zicht op de bredere banenmarkt – zowel binnen als buiten de mediasector – ze de boot hebben gemist: ze zijn al over de leeftijd heen waar een carrière begint in Sri Lanka en voelen dat hun logische bestemming – commerciële radio en nieuwe mediaorganisaties – alleen van belang zijn voor hippe jongeren van de hoofdstad. Ze staan buiten de netwerken van de gevestigde bureaucratieën, zijn sociaal geïsoleerd van Colombo, zitten vast op het platteland. En of ze nu wel of geen hoger onderwijs hebben genoten doet er niet veel toe, ze zijn te lang actief geweest buiten de formele carrièrepaden. Ze voelen dat al de opgebouwde vakkennis, vernieuwingsdrift en ervaring niet gewaardeerd worden in de bredere traditionele bureaucratische wereld, en ze hebben zichzelf grotendeels ongeschikt gemaakt voor werkplaatsen die minder vrij en innovatief zijn dan KCR. Ten slotte is er een sterke loyaliteit ten opzichte van zowel de plaats als het project: ze willen niet gedwongen worden uit de regio te verhuizen teneinde munt te slaan uit hun ervaring en verder te komen in het leven.

Bijvoorbeeld, een vrouwelijke omroeper op oproepbasis die bij de oude garde hoort en ook administratief een centrale rol speelt, heeft een universitaire opleiding en voelt dat haar familie erg in haar studie heeft geïnvesteerd. Ze moet verder komen dan KCR teneinde haar verplichtingen af te kunnen lossen door een baan te zoeken met meer geld en zekerheid, inclusief een pensioen. Echter, ondanks haar kwalificaties – zowel op papier als in de praktijk betreffende computers, radio-uitzendingen en administratie – heeft ze er weinig

vertrouwen in dat ze het soort baan kan vinden dat overeenkomt met haar huidige werk voor KCR, dat net zo interessant en verantwoordelijk zal zijn. Ze voelt dat ze op haar leeftijd (begin dertig) is ingehaald door de meeste carrière-paden.

Het was ingewikkeld voor ons te achterhalen of het daadwerkelijk zo moeilijk was om verder te komen voor de medewerkers, en de verhalen spraken elkaar ook tegen. Er waren voorbeelden van omroepers op oproepbasis die ofwel een baan kregen bij de commerciële radio of die gelieerde bedrijfjes hebben opgezet, bijvoorbeeld om uitzendtijd voor radioreclame te verkopen.

Echter, het is duidelijk vreselijk moeilijk om een carrière op te bouwen waarin de vakkennis die is ontwikkeld ook gewaardeerd wordt, en, meer precies, het is uiterst onwaarschijnlijk dat zulke banen meer zekerheid zullen geven (bijvoorbeeld, softwarebedrijven of commerciële radio mogen dan wel goed betalen en moderne werkcondities bieden, er is nauwelijks zekerheid en vastheid). Hetzelfde geldt voor de andere opties die er zijn voor KCR: als het project kiest voor volledige onafhankelijkheid moet het een stuk commerciëler worden waarmee de banen nog een stuk onzekerder worden dan ze al zijn en er waarschijnlijk niet eens een betere beloning tegenover zal staan. Als het project kiest voor een nauwere samenwerking met SLBC offert KCR zijn focus op de lokale gemeenschap en de vrijheid en innovatie op in ruil voor bureau-cratisch professionalisme.

Een gebeurtenis waar een van de auteurs bij was, vat de situatie goed samen: Ik zit te drinken met een groep mannelijke omroepers op oproepbasis en enkele vrienden van hen van SLBC Kandy op de veranda van een afgelegen boerderij. Ze zijn net klaar met een uitzending voor het Boeddhistische nieuwjaar. Ze zijn gelukkig, niet alleen omdat het een succesvolle, professioneel uitgevoerde klus was, maar ook omdat ze als enige gemeenschapsradiostation samenwerkten met SLBC Colombo, samen met zes andere regionale SLBC stations, en dat deden ze met verve. Maar het gesprek verbitterde: B.D. – de hoofdpresentator die dag – is 29, goed opgeleid en heeft vijf jaar werkervaring bij het station. Hij voelt dat hij minstens zo goed is in zijn werk als anderen in het land, zeker vanwege de buitengewone uitgebreide werkervaring die KCR hem heeft geboden. Hij is ongetrouwd omdat zijn salaris ontoereikend is – SLBC heeft een limiet gesteld aan de hoeveelheid uren die uitbetaald kunnen worden aan een omroeper op oproepbasis. T.S. heeft onder soortgelijke omstandigheden al tien jaar voor het station gewerkt en staat onder grote druk van zijn nieuwe gezin, met baby, voor wie hij de enige kostwinner is, om te stoppen en te beginnen als chauffeur van een schoolbus. Hij wordt altijd beschreven als de *allrounder* van het station, hij

heeft alle aspecten ervan in zijn vingers en wordt vaak genoemd als enig mogelijke opvolger door Sunil. We hebben dit verhaal eindeloos vaak aangehoord, van iedereen. Dan barst S.R. plotseling los: hij gaat langs iedereen die aan tafel zit, de een na de ander, vertelt me hun familieachtergrond, hun functie bij het station en gooit er dan uit: 'Wat doen we hier op nieuwjaarsdag, waarom zijn we niet samen met onze families? We hebben ons leven gegeven voor dit station, we hebben alles opgegeven omdat we van het station houden, en we houden van wat we hier kunnen doen. Maar waarom zijn we niet bij onze families?'

Simpel gezegd: binnen de vrijheidsruimte die de KCR biedt hebben deze mensen een missie ontwikkeld, alsmede ervaring en status in de gemeenschap. Zoals dikwijls in de context van de nieuwe economie/cultuurindustrie, hebben ze dit gedaan middels de persoonlijke investering van ontzaglijk veel werk, meer dan formele training. Ze hebben geen diploma's in een land waar regulier onderwijs en titels de basis vormen voor een zorgeloos leven voor jezelf en je familie. Ze hebben het punt bereikt waar –in een gebruikelijk biografisch patroon – ze de verantwoordelijkheid voor een familie hebben genomen, of voelen dat ze dat moeten doen. Ze voelen zich ook uitermate verplicht aan hun eigen familie die hen gesteund heeft gedurende de tijd dat ze bij het station werkten, of voelen eenvoudigweg de culturele plicht hun families te onderhouden.

Er leefde een sterk gevoel van te zijn klemgezet, dat er geen werkbare opties meer waren, en dat vrijheid een valkuil of dood einde was gebleken. Dit maakte de waardering ervoor niet minder, noch de trots op hun vakkennis en persoonlijke onafhankelijkheid. Maar juist de vrijheid die de omroepers op oproepbasis toegang had verschaft tot de vakkennis, het respect van de gemeenschap en zelfrespect, een gevoel van missie en verdienstelijkheid – dit alles werd in toenemende mate gezien in termen van onzekerheid en gebrek aan waardering. Dit kwam tot uiting in de twee gestelde eisen die juist haaks staan op het model van de nieuwe-mediaorganisatie die ze zelf hadden ontwikkeld: gegarandeerde goede lonen en permanente banen. De oudere tegenstelling tussen gemeenschapsradio en staatsbureaucratieën vervluchtigde, maar in de 'verkeerde' richting: de eerste moest de weg naar de laatste veiligstellen, iedereen formuleerde zijn ongenoegen en eisen in de terminologie behorende bij de oudere carrièrepaden en sociale structuren.

Nieuwe Technologie en Nieuwe Economie

KCR bevat veel elementen die gebruikelijk verbonden worden met de 'nieuwe economie': een fluïde mediaorganisatie gericht op vakkennis met een platte hiërarchie, gedreven door een grote persoonlijke betrokkenheid en intensieve samenwerking. Een organisatie ook die innovatie aanmoedigt en waardeert, en waarin kennis en vakbekwaamheid meer zijn gebaseerd op praktische ervaring dan op formele scholing. Twee voorbeelden geven hier een goede illustratie van:

Het computercentrum en de radiostudio zaten in aangrenzende ruimtes, de omroepers op oproepbasis konden zich eenvoudig tussen beiden bewegen. Een verslaggever raakte via de chat in contact met een Sri Lankees die in het Midden-Oosten werkte, die hem op een dag vroeg welke muziek ze eigenlijk speelden op de radio. Voor de verslaggever was het volkomen normaal om met de computermicrofoon naar de radiostudio te lopen om met behulp van de luidspreker daar instant internetradio tot stand te brengen. Een week later was een andere Sri Lankees uit het Midden-Oosten on line, maar in dit geval werkte hij op de marinebasis met toegang tot een publiek omroepsysteem; hier werd de muziek via de KCR met gebruik van een computermicrofoon gespeeld via het omroepsysteem voor de gehele marinebasis.

Een tweede voorbeeld brengt ons naar het meest ingrijpende gebruik van internet gedurende ons onderzoek. Het vrijgeven van de uitslagen voor de eindexamens van de middelbare school resulteert in een grote angst omdat het een beslissend moment is in het leven van individuen en hun families. Het was bekend dat de resultaten verspreid zouden worden via het internet, enkele dagen voor de resultaten bekend zouden worden middels de post (die eerst naar de schooldirecties verstuurd zou worden en via hen naar de studenten). Gedurende die dagen gaven studenten persoonlijk of telefonisch hun examennummers door aan KCRIP; de staf keek dan naar hun resultaten en gaf die door over de radio (anoniem omdat het alleen de examennummers betrof). KCR ontving rond de achthonderd telefoontjes en een ontelbare hoeveelheid bezoeken gedurende deze periode. Dit was wellicht veruit de meest belangrijke ICT-interventie in de regio, die het bewustzijn over het internet aanzienlijk heeft vergroot en, belangrijker, internet koppelde aan specifieke praktische gebruiksdoeleinden en informatiebehoefes. Het was ook een direct en intuïtief antwoord op een communicatiebehoefte die snel gepaard ging met een ad hoc convergentie van verschillende technologieën en informatiemiddelen: face-to-facecommunicatie, telefoon, internet en radio werden naadloos samengesmolten.

Beide voorbeelden illustreren hoe technologische innovatie en een organisatorische vrijheid die ongebruikelijk werd bevonden binnen normale bureaucratische organisaties of traditionele structuren symbool staan voor de convergentie van vrijheid en technologie. Het waren niet de intrinsieke kwaliteiten van de nieuwe media die deze vrijheid voortbrachten. Het is van belang te onthouden dat, ten eerste, deze vrijheidsruimte oorspronkelijk tot stand is gekomen door middel van de radio, en niet het internet, en, ten tweede, dat zowel de gemeenschapsradio als het internet eigenlijk in werden gezet als middel om meer autonomie te verwerven, meer institutionele vrijheid binnen de SLBC-structuur, in plaats van dat ze werden gezien als intrinsiek bevrijdende technologieën.

Aan de andere kant, echter, was het duidelijk dat zowel het idee van nieuwe technologie en de praktijken van nieuwe media fungeerden als idioom waarmee autonomie werd verwoord en georganiseerd, een verzamelpunt van onafhankelijkheid. De voorbeelden die hier zijn gegeven zijn praktijken en symbolen van vrijheid, vormgegeven door middel van technologie en technologische vakkennis. Maar de vorm die deze vrijheid kreeg, en de beelden van een nieuwe economie die eruit voort kunnen komen, waren niet afkomstig van het 'Noorden'. Ze kwamen tot stand in een specifieke geschiedenis, waarvan we hier slechts een klein stukje hebben beschreven: een schrijnende geschiedenis van een gedeeltelijke en tegenstrijdige bevrijding uit de traditionele bureaucratistische structuren van carrière, familie en politiek.

Op dit punt kunnen we kort het verhaal uit Sri Lanka plaatsen tegenover materiaal van Trinidad. Er zijn enkele overeenkomsten, ondanks een duidelijk verschil in industrialisatie, telecommunicatiestructuur en penetratie van het internet (Trinidad heeft een duidelijk hogere score op alle drie de punten). Er waren talloze soortgenoten van KCR in Trinidad, zoals cybercafés, kleine webdesign- en mediabedrijfsjes, vaak met een sterke missie de gemeenschap te dienen, alhoewel er in Trinidad geen sprake was van subsidies of een positie binnen de staatsbureaucratie, daar betrof het de privé-sector. Ook deze bedrijven lieten een hoge mate van innovatie, platte hiërarchieën, individueel initiatief en praktijkgerichtheid zien in plaats van een focus op formele scholing. Bovendien was er, net als in Sri Lanka, een grote spanning tussen deze vrijheidsplaatsen en traditionele bureaucratische structuren. Twee voorbeelden maken dit misschien duidelijk. Ten eerste, in veel bedrijven (en religieuze organisaties) was er sprake van een soort generatiestrijd, tot uiting komend in technologie, waarin ambitieuze jonge mensen onder de vlag van de nieuwe media ten strijde trokken tegen hiërarchieën die zijn gebaseerd op leeftijd en formele kwalificaties in plaats van bewezen, praktijkgerichte competentie.

Ten tweede, in gelijke mate als in Sri Lanka, was er een spanning tussen het formele onderwijs en haar diploma's aan de ene kant, en praktijkgerichte ervaringskennis in media en computers aan de andere kant. In beide landen keken degenen die hadden geleerd door praktijkervaring, en die deze benadering associeerden met de wereld van de nieuwe media, neer op het formele en lege onderwijs van de gevestigde scholen en universiteiten. In Trinidad, net als in Sri Lanka, was er een intense frustratie dat deze vakkennis (welke gezien werd als *echt* in plaats van formeel) niet werd beloond met goede banen. Tegelijkertijd investeerden families in beide landen aanzienlijk in computer- en internetcursussen (met dikwijls dubieuze certificaten) die door vele privé-instituten werden aangeboden.

Het significante verschil – een verschil dat zorgvuldige studie verdient – is dat nieuwe technologie als een idioom voor de articulatie en uitbeelding van een vrijheidsplaats werd ontwikkeld door overal beschikbare en populaire codes die buiten het bereik lagen van Sri Lanka. Trinidad had een goed ontwikkelde populistische taal van ondernemen en ondernemerschap, meer recentelijk verder ontwikkeld op de golven van de neo-liberale ideologie. Daarbij combineert het een positief beeld van ondernemerschap met het dienstbaar zijn aan de natie en de gemeenschap: zakenmensen in Trinidad identificeren de ondernemingsvrijheid, die zij associëren met nieuwe technologie, direct met het ontmantelen van koloniale en bureaucratische belemmeringen, met het bestrijden van de marginalisering van Trinidad, zowel als concept als entiteit.

Dit staat niet gelijk aan een kritiekloze overgave aan een populistisch kapitalisme, laat staan neo-liberalisme, als de progressieve modus voor het onderstrepen van nieuwe economie of nieuwe media. Degenen in Trinidad die bij een soortgelijke organisatie als KCR werken voelen zich wellicht wat meer veerkrachtig maar ze gaan gebukt onder gelijke, zo niet sterkere, beperkingen en doodlopende einden. Inderdaad, juist de gretige omhelzing van het internet in Trinidad als een weg naar allerlei vrijheden staat wellicht aan de wieg van zelfs intensere teleurstellingen en ongelijkheden in de toekomst. Het punt is eenvoudigweg dat – net als in Sri Lanka – ons begrip van wat de nieuwe economie of nieuwe technologie zal betekenen in de toekomst van Trinidad een begrip vereist van hoe het *daar* tot stand is gekomen.

Conclusie

Er is een eenvoudig punt dat naar voren komt uit deze verhalen: nieuwe technologie produceert niet een nieuwe economie, noch doen de abstract

geformuleerde ‘netwerken’ dat. Dit is niet zo omdat lokale of traditionele sociale relaties barrières opwerpen voor zo’n door technologie gestuurde omgeving, maar omdat deze technologieën, en de praktijken die ermee gepaard gaan, totstandkomen in verschillende geschiedenissen, projecten en problemen. In het geval van zowel Sri Lanka als Trinidad verschijnt nieuwe techniek als zowel idioom en als praktisch verzamelpunt om ruimtes van vrijheid, autonomie en innovatie te creëren die op gespannen voet staan met bestaande structuren. De precieze vorm en mogelijkheden van deze ruimtes, en de betekenissen van deze technologieën, moeten begrepen worden in termen van precies deze spanningen, in precies deze specifieke geschiedenissen.

S.R.

We willen graag eindigen met een beeld van de laatste nacht van één van de auteurs in Sri Lanka: S.R. – de enige Tamil omroeper op oproepbasis, was zeker een exponent van gemeenschapsradio in zijn gevatheid, charisma en duidelijke inventiviteit. Hij reed met mij mee in de bus naar het vliegveld, en stapte uit bij zijn thuis in Gampola (dat hij nauwelijks bezocht deze dagen). Het is donker, en S.R. praat maar door en door, in zijn beste radiostem, improviserend op een thema dat hem al dagen bezighoudt. Hij wil vreselijk graag een internetradiostation beginnen in de studio. ‘We moeten aan globalisering doen,’ zegt hij, ‘we moeten echt aan globalisering doen.’ Met internetradio (waarmee ze hebben gespeeld) kunnen ze met al de Sri Lankesen in het buitenland contact maken, ze kunnen wereldmuziek en nieuws naar Kothmale brengen. Ze kunnen mondiaal zijn zonder een sprankje lokaliteit te verliezen. Hij droomt van de aanvragen vanuit Dubai om lokale muziek te spelen; net zo goed droomt hij ervan om mensen over de hele wereld te laten horen hoe vreselijk goed hij wel niet is.

Deze droomt valt samen met een andere droom: in zijn continue en vaak irritante dorst naar vernieuwing, zijn snelle begrip van de mogelijkheden van nieuwe technologie, droomt S.R. van een late-nightprogramma van tien tot twee uur ’s nachts. Het is een droom over pure vrijheid. ‘Het zal donker zijn in het station’, zegt hij, ‘niemand zal me storen of zich met me bemoeien.’ Hij kan alleen in zijn hok uitzenden naar de hele wereld.

Ik zal een e-mail ontvangen van mr. Don uit London en van Mrs. Jo in Australië, ik zal erover praten en jullie muziek spelen. Ik kan geld vangen uit advertenties want ik ben een goede zakenman en ik ken iedereen in Gampola. Ik zal

de SLBC laten zien dat zo'n programma zichzelf kan bedruipen. Ik spreek Tamil, Sinhala, Engels en Hindi en (als ik heel dronken ben) Duits. Ik kan experimenteren, en experimenteren, en experimenteren.

In zijn visie, net als in vele visies over de nieuwe economie, is dit de droom van pure vrijheid door pure aansluitingen, en van vernieuwing door te vertrouwen op je eigen communicatievaardigheden. In dat droommoment, in ieder geval, speelde zekerheid en stabiliteit geen rol, zelfs niet als een prijs die je moet betalen of een risico. Het was eenvoudigweg een uitspraak voortkomende uit de vrije ruimte die het station hem heeft leren dromen en verbeelden en van de dingen die hij dacht te kunnen bewerkstelligen zelfs al zou hij maar voor de helft de kans krijgen.

VERTALING: JEROEN DE KLOET

Literatuur

- Barry, A. (2001) *Political Machines*, London: Athlone Press.
- Barry, A. & D.R. Slater (2002) 'Introduction: the technological economy', *Economy and Society*, 31 (2): 175-193.
- Miller, D. & D. Slater (2000) *The Internet. An Ethnographic Approach*, London: Berg.
- Sennett, R. (2000) *The Corrosion of Character. The Personal Consequences of Work in the New Capitalism*, New York: Norton and Co.
- Slater, D., J. Tacchi & P. Lewis (september 2002) *Ethnographic Monitoring and Evaluation of Community Multimedia Centres. A Study of Kothmale Community Radio Internet Project, Sri Lanka*. London, DFID/UNESCO.